

میزان همسویی محتوا با سرفصلها و اهداف برنامه درسی «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم»^۱

سیفاله فضل‌الهی قمشی^۱

چکیده

هدف: ارزیابی همخوانی محتوای برنامه درسی اجرا شده «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با سرفصلها و اهداف قصدشده، بود. **روش:** روش پژوهش، ترکیبی (کمی و کیفی) و جامعه آماری تحقیق، 37 استاد دروس معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی قم در نیمسال دوم 94-95 بودند که کل آنان به عنوان نمونه انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه 25 سؤالی استادان با پایایی 0/955، تحلیل سرفصلها، محتوای انتخاب‌شده برای تدریس و مصاحبه با کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون تی تک‌گروهی در قالب نرم‌افزار SPSS استفاده شد. **یافته‌ها:** 1. میزان همسویی سرفصلهای درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با اهداف این درس از دیدگاه استادان نسبتاً مطلوب است. بررسی کیفی نظرات سه گروه مدیران، کارشناسان و برنامه‌ریزان نیز بیانگر همسویی مطلوب و مناسب بین آنهاست. همخوانی نسبی نتایج ارزیابی کمی و کیفی، بیانگر همسویی نسبتاً مطلوب بین سرفصلها با اهداف این درس است. 2. همسویی محتوای انتخاب‌شده برای تدریس درس اخلاق اسلامی توسط اساتید با سرفصلهای این درس نسبتاً مطلوب است؛ اما میزان تناسب محتوای انتخاب‌شده برای تدریس استادان با اهداف درس بر اساس تحلیل محتوا، بسیار پایین‌تر از انتظار است. مقایسه نتایج کمی و کیفی بیانگر این است که میزان همخوانی محتوای انتخاب‌شده برای تدریس درس اخلاق اسلامی توسط استادان با سرفصل این درس مطلوب نیست. **نتیجه‌گیری:** محتوا به عنوان مهم‌ترین و مؤثرترین عنصر برنامه درسی، نیازمند مهندسی مجدد و تدابیری برای افزایش انطباق با اهداف و سرفصلهای درسی است.

واژگان کلیدی: ارزیابی، محتوای برنامه درسی، اخلاق اسلامی، دانشگاهها.

دریافت مقاله: 95/12/14؛ تصویب نهایی: 96/04/23.

1. دکتری تخصصی برنامه‌ریزی درسی، استادیار و مدیرگروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم/ نشانی: قم؛ پردیسان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، دانشکده علوم انسانی، گروه علوم تربیتی / شماره: 02532813832 / Email: fazlollahigh@qom-iau.ac.ir

الف) مقدمه

دانشگاهها از عوامل مؤثر در تحقق سیاستهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه از طریق تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآموده به عنوان اساس توسعه همه‌جانبه و تولید دانش به شمار می‌روند و برنامه‌های درسی از مهم‌ترین ابزارهای تحقق بخشیدن به رسالتهای آنها می‌باشند. از این رو، برنامه درسی در نظام آموزش عالی از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برنامه‌ریزی درسی به عنوان فرایندی که محصول آن برنامه درسی است، در صدد است تا شیوه یادگیری را به فراگیران یاد داده، سبک زندگی و فرهنگ را به آنان بیاموزد؛ امری که رکن تعلیم و تربیت محسوب می‌شود؛ زیرا با تربیت و ساختن انسانهای سالم و کاربلد(متخصص)، زمینه را برای توسعه همه‌جانبه جامعه مهیا می‌سازد. در مجموع می‌توان برنامه‌ریزی درسی را فرایند تعیین اهداف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی دانست که توسط برنامه‌ریز صورت می‌گیرد و پیامد آن کلیه تجربیات، مطالعات، بحثها و فعالیتهای فردی و گروهی است که دانشجو تحت نظارت و سرپرستی دانشگاه و هیئت علمی انجام می‌دهد. (امیرتقوی و همکاران، 1391: 15)

هدف عمده برنامه‌ریزی درسی¹ به عنوان برنامه‌ریزی فعالیتهای یاددهی - یادگیری به منظور ایجاد تغییرات رفتاری در فراگیران و ارزیابی میزان این تغییرات (لوی، 1381: 43)، ایجاد بهترین شرایط ممکن برای یادگیری است. آیزنر² عناصر برنامه درسی را شامل هدف، محتوا، انواع فرصتهای یادگیری، سازماندهی محتوا، روش ارائه، پاسخ و ارزشیابی می‌داند. برنامه‌ریزی درسی در اصطلاح به عنوان یک فعالیت فرآیندی یاد می‌شود (مهرمحمدی، 1386: 99). کلاین³ (1991) عناصر تشکیل دهنده برنامه درسی را شامل اهداف، محتوا، راهبردهای یاددهی - یادگیری، مواد و منابع، فعالیتهای یادگیری فراگیران، روشهای ارزشیابی، گروه‌بندی فراگیران، زمان و فضا می‌داند. (مهرمحمدی، 1381)

پس از انتخاب هدفهای آموزشی، محتوای برنامه درسی انتخاب و سازماندهی می‌شود؛ چون هدفها به وسیله محتوا تأمین می‌شوند. در اهمیت محتوا در برنامه درسی، همین بس که هویت‌دهنده برنامه درسی است و به ویژه در نظامهای متمرکز، نقش تعیین کننده‌ای دارد که سایر عناصر بر اساس آن سنجیده می‌شوند. یقیناً انتخاب محتوای مناسب نه تنها موجب تحقق اهداف، بلکه زمینه‌ساز ارزشیابی مبتنی بر هدفها و مبنای کارایی درونی (مقدار دانش، بینش و توانش کسب شده در فراگیران) و بیرونی (کیفیت زندگی و بازار کار) نظام تربیتی خواهد شد. لذا با توجه به جایگاه اخلاق و به ویژه اخلاق اسلامی در تعلیم و تربیت اسلامی و عنایت نظام جمهوری اسلامی در متخلق شدن فراگیران به اخلاق اسلامی به عنوان برنامه درسی حمایت شده، در راستای حفظ و توسعه شعائر اسلامی در جامعه و نقش تأثیرگذار دانشجویان و دانشگاهها

1. Curriculum Planning

2. Eisner

3. Clie

517 **◆** میزان همسویی محتوا با سرفصلها و اهداف برنامه درسی ...

در توسعه و ترویج فرهنگ و روشهای زندگی اسلامی و از طرفی تأکید نظام آموزش عالی به کتاب درسی به عنوان تنها منبع درسی، به نظر می‌رسد ارزیابی و تحلیل محتوای برنامه درسی «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» می‌تواند در اصلاح، بازسازی، تغییر و بهینه‌سازی آن برای پیشبرد اهداف نظام آموزشی بسیار سودمند باشد. بر این اساس، سؤالات تحقیق عبارتند از:

1. میزان همسویی سرفصلهای درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با اهداف این درس تا چه حد است؟
2. محتوای انتخاب‌شده برای تدریس درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» توسط اساتید تا چه حد با سرفصلهای این درس همخوانی دارد؟

ب) ادبیات تحقیق

اصطلاح «محتوای برنامه درسی» نه تنها در برگیرنده قطعه‌های سازمان‌یافته‌ای است که به گونه‌ای منظم، یک رشته علمی را تشکیل می‌دهند، بلکه وقایع و پدیده‌هایی را که به نحوی با رشته‌های مختلف علمی ارتباط دارند نیز شامل می‌شود (لوی، 1381: 44). محتوا، مفهوم وسیعی است که شامل دانشها، مهارتها و نگرشهای مرتبط و تجربه‌های فکری دانشجویان و مدرّسان آنها در یک درس است (کن و نیول، 1388: 91). از نظر برنامه درسی، دو نوع محتوا را می‌توان تصور کرد: 1. محتوای مکتوب: عبارت است از آنچه به صورت متون و کتب درسی تدوین می‌شود. رایج‌ترین محتوای مکتوب، همان کتابهای درسی است. 2. محتوای شفاهی: ناظر است بر توضیحات معلم و تدریس وی در کلاس و به طور کلی هر آنچه به صورت مکتوب و نوشته شده نباشد. (فتحی و اجارگاه، 1388: 172)

1. اصول انتخاب محتوا

محتوا پیمایی است که برای رساندن فراگیران به اهداف دانشی، بینشی و توانشی بر اساس اصول و فرایندهایی از طریق گروه‌های برنامه‌ریزی درسی، انتخاب یا گزینش می‌شود. سیلور و همکارانش اصول ذیل را در انتخاب محتوا پیشنهاد کرده‌اند:

- محتوا باید مفاهیم یا اندیشه‌های اساسی یک رشته یا موضوع درسی را مجسم و واضح سازد؛
- محتوا باید دریافت درستی از ساخت اساسی رشته در اختیار فراگیران قرار دهد؛
- محتوا باید روشهای تحقیق اجرا شده در رشته علمی را مشخص کند؛
- باید میان محتوایی که استوار و عمیق است و محتوایی که علمی و مستقیم است، تعادل برقرار کرد؛

518 ♦ مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی 73

- محتوا باید قدرت تخیل فراگیران را تحریک و شاگرد را به تفکر وادارد و در عین حال، در حوزه درک او باشد. (شریعتداری، 1386: 13)

2. دیدگاههای اساسی در انتخاب محتوا

یک) دیدگاه سنتی¹: برنامه‌ریزان و سیاستگذاران دارای دیدگاه سنتی، هدف اصلی آموزش مدرسه‌ای را انتقال میراث فرهنگی گذشته به فراگیر می‌دانند تا وفاداری و صداقت به آن سنتها به دانش‌آموزان القا و آداب و رسوم، جاودانه و ابدی شود. در این دیدگاه، موضوعاتی نظیر تاریخ، زبانهای باستانی و کهن به جای مسائل جاری مد نظر قرار می‌گیرد.

دو) دیدگاه پویا²: برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران حال‌نگر و آینده‌نگر مهم‌ترین وظیفه نظام آموزش مدرسه‌ای را توانا سازی فراگیران برای سازگاری و انطباق بهینه با تحولات اجتماعی می‌دانند و می‌خواهند دانش‌آموزان را به نحوی آماده کنند تا از عهده تحولات سریع در یک جامعه جدید برآیند. آنان موضوعاتی نظیر مطالعات جهانی، زبانهای جدید، آموزش رایانه و مطالعات محیطی را در اولویت قرار می‌دهند.

سه) دیدگاه سازنده³: در این دیدگاه برای مدارس نقشی فعال‌تر از آنچه در دیدگاه سنتی و پویا در نظر گرفته می‌شد، قائل می‌شوند. حامیان این دیدگاه بر موضوعات مسئله‌محور نظیر روابط انسانی، حقوق بشر، مطالعات زنان و... تأکید ویژه‌ای دارند. (فتحی و اجارگاه، 1388: 175-120)

تحلیل واقع‌بینانه محتوای برنامه درسی درس اخلاق اسلامی دانشگاهها بیانگر انطباق نسبی محتوای آن با دیدگاه سنتی در راستای حفظ، انتقال و توسعه فرهنگ و ارزشهای اسلامی و دیدگاه پویا در تواناسازی فراگیران برای سازگاری با فرهنگ و سبک زندگی اسلامی است. البته دیدگاه سازنده به لحاظ احتمال ایجاد تعارض، عملاً در هیچ جامعه‌ای به صورت کامل اجرایی نشده است.

3. معیارهای انتخاب محتوا در برنامه‌ریزی درسی

با توجه به اهمیت محتوا در برنامه‌های درسی، ضروری است برای انتخاب محتوا، معیارها و ملاکهای ویژه‌ای در دسترس باشد که در مطالعات برنامه‌ریزی درسی با عنوان «تناسب محتوا» مد نظر قرار می‌گیرند؛ از جمله:

- آن دسته از معیارهایی که به تناسب محتوا با مجموعه‌ای از عوامل و ارزشهای اجتماعی و منابعی که محتوای برنامه درسی از آن استخراج می‌شوند توجه دارند و از مهم‌ترین آنها می‌توان به تناسب محتوا با فرهنگ، ایده‌آلها و آرزوهای اجتماعی (فتحی و اجارگاه، 1389: 123)، تناسب با پیشرفتهای علمی و فناوری در

1. Traditional
2. Dynamic

519 ♦ میزان همسویی محتوا با سرفصلها و اهداف برنامه درسی ...

سطح جهانی، تناسب با مسائل و نیازهای جامعه ملی و محلی برای آماده کردن افراد برای زندگی، تناسب با مسائل و ارتباطات جهانی و روندهای بین‌المللی، اشاره کرد.

- آن دسته از معیارهایی که به تناسب محتوای برنامه درسی با ویژگی‌ها و نیازهای فراگیران نظیر علائق، استعدادها، توانایی‌ها و... توجه دارند. تناسب محتوا با توانایی‌ها و استعداد یادگیری (قابل یادگیری بودن محتوا) که در بر دارنده تناسب محتوا با رشد و رسش عقلی فراگیران، تجربیات قبلی، مطالعات علمی و تفاوت‌های فردی آنان است. تناسب محتوا با نیازها و رغبت‌های فراگیران در بر گیرنده نیازها و تکالیف رشدی برای درگیر کردن آنان با یادگیری، تناسب با زندگی واقعی و تجربیات آنان و شرایط واقعی زندگی بوده، باید بتواند زمینه‌ساز تجارب جدید و یادگیری بعدی فراگیران شود. به عبارت دیگر؛ با توجه به فعالیت یادگیرنده طراحی شده، زمینه‌ای برای آموزش مداوم و استقلال یادگیرنده باشد.

- آن دسته از معیارهایی که به تناسب محتوا با قانونمندی‌های برنامه درسی توجه دارند. در این زمینه، تعادل محتوا از نظر کمیت و کیفیت، تعادل محتوا با انواع هدفها، تعادل بین جنبه‌های نظری و عملی، تعادل بین ارزشهای ملی و جهانی و انسجام محتوا (وجود نوعی وفاق میان مفاهیم و مضامین) و به عبارتی؛ ارتباط افقی و عمودی بین محتوا باید در نظر گرفته شود. (فضی و اجارگاه، 1389: 128-121)

علاوه بر اینکه انتخاب محتوا از طریق مشخص کردن عوامل ساختی، مطالب اساسی یا گزینش نمونه انجام می‌گیرد، در امر انتخاب محتوا باید ضوابط علمی دیگری نیز به شرح ذیل مد نظر قرار گیرد:

- پایه‌ای برای آموزش مداوم (استقلال یادگیرنده): داو (1993) تأکید می‌کند که انتخاب محتوا باید آنچنان انجام گیرد که یادگیری‌های بعدی، آموزش مداوم را چه در چارچوب نظام آموزش رسمی یا غیر رسمی، میسر سازد.

- ارتباط با مسائل روز: هنگام انتخاب محتوا باید به موضوعات و مسائلی که برای جامعه حائز اهمیت است، ارجحیت داده شود.

- میراث فرهنگی: برنامه درسی باید مطالب مربوط به میراث فرهنگی جامعه را در بر داشته باشد. این مطلب همچنین می‌تواند شامل آن رشته از وقایع تاریخی باشد که هر چند از نظر رشته تخصصی فاقد اهمیت خاصی است، ولی از نظر فرهنگ ملی یا محلی مهم تلقی می‌شود.

- فرصت مناسب برای فعالیتهای یادگیری چندگانه: بهتر است برنامه‌های درسی بر انواع فعالیتهای یادگیری، اعم از فعالیتهای کلاسی و خارج از آن (یادگیری انفرادی) تأکید داشته باشد. (لوی، 1381: 52)

در شرایط امروزی، توجه به ارزشهای انسانی و درک ارزشهای اخلاقی و معنوی یکی از هدفهای اساسی تعلیم و تربیت است. با توجه به بحرانهای جدید اجتماعی مثل خشونت، مواد مخدر، بی‌بندوباری و محرومیت، جوانان از آسیب‌پذیرترین گروههای متأثر از هر گونه تغییر و تحول اجتماعی‌اند. برای حل این معضلات باید به سمت تعادل بین ابعاد مختلف رشد مادی و فناوری و رشد اخلاقی و معنوی رفت. برنامه‌درسی باید بیش از گذشته در جهت‌گیری خود، به آموزش باورها و ارزشهای دینی و اخلاقی حساسیت نشان دهد. ایجاد مصونیت اعتقادی و ارزشی، در فضا و شرایطی که مصونیت فیزیکی منتفی و دست‌ناپافتی است، ضروری است. تحکیم شخصیت اخلاقی به منزله هدف اساسی در تعلیم و تربیت تلقی می‌شود. امروزه رویکرد اخلاقی به منزله یکی از مهم‌ترین رویکردها در قلمرو برنامه‌ریزی درسی به شمار می‌رود. در این رویکرد، برنامه‌های درسی ابزاری مؤثر در رشد و توسعه فضایل اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی در فراگیران است و آنان را برای برخورد مناسب با مسائل و موضوعات جدید آماده می‌سازد.

برای تربیت اخلاقی می‌توان سه بُعد شناختی، عاطفی و عملی را در نظر گرفت. در این ابعاد، توانایی‌ها و قابلیت‌هایی از نظر دانش، گرایش و عمل در فرد پدید می‌آید. در بُعد شناختی: توسعه و تعمیق آگاهی‌ها، اطلاعات، دانش و بینش اسلامی و استقلال فکری، مقابله با اشاعه عقاید و افکار انحرافی و فاسد در میان دانشجویان، حمایت و هدایت فکری در راهبردهای دانشجویان به صورت فردی یا اجتماعی، کمک به حل مسائل اعتقادی دانشجویان (رفع نیازهای بیش‌ی و دانشی) و تبیین آموزه‌های دینی برای دانشجویان در خصوص مسائل جدید (پاسخگویی به مسائل جدید فکری)؛ در بُعد عملی و رفتاری: ارتقای ارزشهای دینی در رفتارهای فردی و اجتماعی دانشجویان، نهادینه شدن هنجارهای رفتاری مثبت دینی، پاسخگویی به نیازهای رفتاری (نیازهای رفتاری، آسیب‌شناسی رفتاری، تقویت رفتارهای مثبت و...)، کسب مهارت زندگی امروزی بر اساس ارزشهای دینی و تقویت شیوه‌های عملی زیست دینی در سطح فردی و اجتماعی در میان دانشجویان و در بُعد عاطفی و روان‌شناختی: تقویت روح خودباوری، کمک در هویت‌یابی درونی (فردی) و اجتماعی و افزایش غرور دینی، کسب و افزایش نشاط درونی، مثبت‌نگری دینی، رضایتمندی درونی و معنویت‌گرایی، تقویت روح معنویت و حس کنجکاوی دینی (مجیدی و فاتحی، 1385) پیگیری می‌شود و درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» به صورت ویژه به منظور آشنایی دانشجویان با مبانی و مفاهیم در حوزه فضایل و رذایل اخلاقی، در راستای کسب فضایل و پرهیز از رذایل اخلاقی ارائه شده است. (عناوین و سرفصلهای جدید دروس معارف اسلامی، 1391: 52)

امروزه معتقدند برنامه‌های درسی اعم از پنهان یا آشکار، هویت ملی هر جامعه‌ای را تعیین می‌کنند. یقیناً جامعه اسلامی ما نیز برای صیانت از ارزشهای اسلامی باید بتواند از برنامه‌های درسی مناسب برای تحکیم ارزشهای اسلامی و اخلاقی بین نسل جوان و سازنده استفاده کند؛ امری که در قالب دروس معارف اسلامی و به ویژه «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» به منظور ایفای نقش دانشگاه، یعنی ساختن انسان شکل‌گرفته،

521 ♦ میزان همسویی محتوا با سرفصلها و اهداف برنامه درسی ...

تلاشی می‌کند علاوه بر افزایش شناخت و سطح آگاهی دانشجویان نسبت به تفکر دینی و اطلاع از ارزشهای اسلامی، تغییرات اساسی در رفتار و عادت آنان ایجاد شود و تحقق آن مستلزم توجه جدی به اصول برنامه‌ریزی درسی است.

اصولی که سیلور و همکارانش (1377) و همچنین دیدگاههای سنتی، پویا و سازنده در انتخاب محتوا نقل کرده‌اند، حاوی نکات مثبتی از جمله: در اختیار قرار دادن دریافت درستی از ساخت اساسی رشته، وادار کردن دانشجویان به تفکر، انتقال میراث فرهنگی، تواناسازی فراگیران برای سازگاری و انطباق بهینه با تغییر و تحولات اجتماعی، بازسازی و تجدید نظر در برنامه‌های درسی، تأکید بر موضوعات مسئله‌محور نظیر روابط انسانی، حقوق بشر و... است (فحی و اجارگه، 1389: 121). همان‌گونه که اشاره شد، استفاده از برنامه‌های درسی مسئله‌محور یا روش حل مسئله، نه تنها موجب دستیابی فراگیران به مجموعه‌ای از هدفهای ناظر بر رشد عقلانی می‌شود، بلکه حل مسئله به صورت گروهی، بستری مناسب برای دستیابی به بسیاری از هدفهای ناظر به تربیت اخلاقی مانند مسئولیت‌پذیری، رعایت حقوق دیگران، ارزشگذاری به کار دیگران و در نظر گرفتن عدالت در بحث و گفتگو خواهد بود.

از طرفی، آنچه داور (1993) در خصوص انتخاب محتوا؛ به نحوی که یادگیری‌های بعدی را در قالب آموزش مداوم رسمی و غیر رسمی میسر سازد، در تعلیم دینی ما ریشه دارد (ز گهواره تا گور دانش بجوی). باید اذعان کرد جامعه اسلامی و نظام تعلیم و تربیت اسلامی، ارزشهای الهی و اسلامی خود را با در نظر گرفتن فلسفه آنها و بر اساس مبانی اندیشه اسلامی تنظیم می‌کند. صرف نظر از موضوعی که تدریس می‌شود، ارزشهای الهی باید به منزله جنبه جدایی‌ناپذیر یادگیری‌ها در انتخاب محتوا گنجانده شود. برنامه‌ریزان درسی می‌توانند در سازماندهی فعالیتهای یاد شده، به گونه‌ای عمل کنند که دستیابی دانشجویان به اهداف تعیین‌شده اخلاقی و درونی ساختن هر یک از ارزشهای یاد شده، به منزله جزئی جدایی‌ناپذیر از شخصیت آنها، میسر شود. رفتارهای انسان، افزون بر شناخت و آگاهی، از عوامل دیگری مانند عواطف و احساسات و نیز عوامل محیطی تأثیر می‌پذیرد. رشد اخلاقی و مذهبی از طریق تعامل اجتماعی و هنگامی که شخص با یک مسئله اخلاقی و مذهبی در چالش است و در معرض استدلال اخلاقی سطوح بالاتر قرار می‌گیرد، اتفاق می‌افتد. در این میان، با توجه به عنصر تغییر، آنچه ضروری به نظر می‌رسد انعطاف‌پذیری و پویایی برنامه‌های درسی است. نابهنگام بودن یا پاسخگو نبودن برنامه درسی دینی و اخلاقی در یک زمینه یا موضوع خاص درسی نسبت به شرایط متحول اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، تاریخی و علمی جامعه، اعم از جامعه محلی، ملی یا بین‌المللی، شکلی از برنامه درسی پوچ پنهان را به نمایش می‌گذارد که نیازمند توجه لازم است. برنامه درسی به مثابه قلب نظام تعلیم و تربیت، نه تنها به عنوان یک علم، که به عنوان یک هنر علمی، در فرایند ارزشیابی مستمر صیقل می‌یابد. در واقع؛ نقش کلیدی و حساسی که برنامه درسی در تغییر

و اصلاح نظام آموزشی ایفا می‌کند، توجه به امر ارزشیابی مستمر برنامه‌های درسی را در سطوح گوناگون و در راستای اصلاح، بهبود، توسعه، بازسازی و تجدید نظر، موجه می‌سازد.

ج) روش تحقیق

روش تحقیق از نظر اهداف، کاربردی و به لحاظ شیوه جمع‌آوری اطلاعات، ترکیبی^۱ (کمی - کیفی) از نوع همزمان است. استفاده از روشهای کمی و کیفی در یک مطالعه واحد را به عنوان تحقیق با روشهای ترکیبی می‌خوانند. تحقیق با روشهای ترکیبی، متأخرترین جهت‌گیری روش‌شناختی در علوم اجتماعی و رفتاری معاصر است که به دنبال دوره‌ای نسبتاً طولانی از مناقشه‌های بین دو رویکرد پارادایمی کمی‌گرا و کیفی‌گرا ظهور پیدا کرده است. این نوع تحقیق که از نظر فلسفی مبتنی بر رویکرد پراگماتیسم است، با تأکید بر همگرایی پارادایمی و اجتناب از موضع‌گیری‌های کمی - کیفی متعارف، در صدد ترکیب هر دو رهیافت کمی و کیفی در یک مطالعه واحد به طور همزمان، متوالی یا تغییرپذیر است. (محمدپور، صادقی و رضایی، 1389: 77)

جامعه آماری شامل 37 نفر از استادان درس معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم بودند که کل آنان به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات، علاوه بر تحلیل محتوای انتخاب شده استادان برای تدریس و تحلیل سرفصلها از مصاحبه با مدیران، برنامه‌ریزان و کارشناسان معاونت امور اساتید نهاد نمایندگی رهبری در دانشگاهها، از پرسشنامه محقق‌ساخته حاوی 25 سؤال بسته‌پاسخ در طیف پنج درجه‌ای لیکرت با پایایی 0,89 مطابق آلفای کرانباخ استفاده شد.

برای پاسخ به سؤال اول پژوهش، مبنی بر میزان همسویی سرفصل درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با اهداف آن، علاوه بر ارزیابی کیفی همسویی سرفصلهای درس با اهداف تعیین شده از طریق مصاحبه با برنامه‌ریزان معاونت امور مراکز و دفاتر نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاهها، مدیران گروههای آموزشی درس معارف اسلامی و کارشناسان درس اخلاق اسلامی، پرسشنامه‌ای بر اساس مؤلفه‌های مورد تأیید استادان اخلاق اسلامی در قالب 15 مؤلفه طراحی و تنظیم شد که پس از سنجش روایی صوری بر اساس دیدگاه استادان درس، پرسشنامه در اختیار استادان درس مذکور قرار گرفت و نظرات آنان در خصوص میزان همسویی سرفصلهای درس با اهداف جمع‌آوری شد.

برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش، مبنی بر میزان همخوانی محتوای انتخاب شده برای تدریس درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» توسط استادان با سرفصل آن، پس از مصاحبه ضمنی با استادان درس اخلاق اسلامی و کسب اطلاع از محتوایی که برای تدریس درس اخلاق اسلامی استفاده می‌کنند و اطمینان

523 \blacklozenge میزان همسویی محتوا با سرفصلها و اهداف برنامه درسی ...

از اینکه بر اساس تأکيدات نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاهها مبنی بر ضرورت استفاده استادان از کتاب مشخص برای تدریس و لزوم اخذ مجوز برای تدریس جزوه و محرز شدن این موضوع که با هماهنگی انجام شده، استادان درس اخلاق همگی از کتاب «آیین زندگی» (معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی، 1388) استفاده می‌کنند؛ علاوه بر تحلیل محتوا، با طراحی 10 سؤال در قالب پرسشنامه، نظرات و دیدگاههای استادان جمع‌آوری شد.

عمده محدودیت این پژوهش در «تعمیم دادن» نتایج آن به کل دانشگاههاست؛ زیرا این تحقیق در یک شهر (شهر مقدس قم) و فقط با مراجعه به دیدگاه استادان دروس معارف اسلامی در حال تدریس در دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم صورت گرفته و ممکن است شرایط و موقعیت محیط تحقیق از نظر مذهبی و فرهنگی و اجتماعی در نمونه‌ها و جوامع بزرگ‌تر متفاوت باشد؛ هر چند روش تحقیق ترکیبی بود و از مصاحبه همزمان با برنامه‌ریزان، مدیران و کارشناسان در کنار تحلیل محتوا استفاده شده است.

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، از روشهای آمار توصیفی در حد میانگین، انحراف استاندارد، واریانس و آزمون تی تک‌گروهی در قالب نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

(د) یافته‌ها

در این بخش، یافته‌ها به ترتیب و بر اساس سؤالات پژوهش در قالب جدول ارائه شده است.

1. میزان همسویی سرفصلهای درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با اهداف آن

برای پاسخ به سؤال نخست، از مجموع نمرات گزاره‌های 16 تا 33 پرسشنامه استادان و مصاحبه با سه گروه کارشناسان، مدیران گروه و برنامه‌ریزان معاونت امور اساتید و مراکز نهاد نمایندگی رهبری در دانشگاهها استفاده شده است.

جدول 1: بررسی نرمال بودن توزیع نمرات سؤال اول پژوهش از دیدگاه استادان

متغیر	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار آماره Z	سطح معناداری
توانمندسازی	33	55/63	8/10	0/721	0/676

طبق نتایج مندرج در جدول 1 ($z=0/721$, $p=0/676$)، می‌توان اطمینان داشت که نمرات، توزیع نرمال داشته‌اند؛ لذا به کارگیری آزمونهای پارامتری در تحلیل استنباطی داده‌ها امکان‌پذیر است.

جدول 2: آماره‌های استنباطی سؤال اول پژوهش از دیدگاه استادان (آزمون تی تک‌نمونه‌ای)

نقطه خنثی = 54					
تی	درجه آزادی	معناداری (دو دامنه)	تفاوت میانگین‌ها	فاصله اطمینان تفاوتها در سطح 95 درصد	
				پایین	بالا
1,160	32	0,254	1,63636	1,2359	4,5086

برای ارزیابی میانگین نمرات نظرات استادان در مورد میزان همسویی سرفصلهای درس اخلاق اسلامی با اهداف این درس و اینکه آیا به طور معناداری با میانگین قابل قبول برای نظر استادان در جامعه (54) اختلاف دارد یا خیر؛ آزمون تی تک‌نمونه‌ای بر اساس نمرات پرسشنامه اجرا شد. میانگین نمونه، 55/63 و انحراف معیار آنها 8/10 بود که به طور معناداری با میانگین 54 اختلاف دارد: $p=0/254$ ، $t(32)=1/160$. بر اساس این نتایج، از دیدگاه استادان مورد مطالعه، نیازهای مبنا قرار گرفته در میزان همسویی سرفصلهای درس اخلاق اسلامی با اهداف این درس نسبتاً مطلوب است. به عبارت دیگر؛ در طراحی و تدوین سرفصلهای درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم»، همسویی بین سرفصلها با اهداف مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی مبنی بر آشنایی دانشجویان با مبانی و مفاهیم اخلاق اسلامی در حوزه فضایل و رذایل اخلاقی، به منظور کسب فضیلتها و پرهیز از رذیلتهای اخلاقی در نظر گرفته شده است و سرفصلها قادر به رفع نیاز دانشجویان در راستای کسب فضیلتها و پرهیز از رذیلتهای اخلاقی می‌باشند.

در پاسخ به سؤال نخست پژوهش، مبنی بر میزان انطباق سرفصلهای درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با اهداف درس، علاوه بر بررسی دیدگاه استادان درس اخلاق اسلامی بر اساس پرسشنامه، از روش کیفی در قالب مصاحبه با سه گروه سه نفره از کارشناسان برنامه‌ریزی امور دفاتر نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، مدیران گروههای آموزشی دروس معارف اسلامی و کارشناسان با سابقه درس اخلاق اسلامی نیز استفاده شد که نتایج آن در قالب انطباق در حد سه درجه زیاد، متوسط و کم، به ترتیب معادل نمرات 3، 2 و 1 در جدول 3 نشان داده شده است.

میزان همسویی محتوا با سرفصلها و اهداف برنامه درسی ... 525

جدول 3: نتایج ارزیابی میزان انطباق سرفصلهای درس اخلاق اسلامی با اهداف بر اساس مصاحبه با برنامه‌ریزان، مدیران و کارشناسان

اهداف	سرفصلهای درسی	میزان همسویی بر اساس نظرات			
		برنامه‌ریزان	مدیران	کارشناسان	میانگین
مفاهیم و کلیات	مفاهیم اهمیت جایگاه علم اخلاق اسلامی	زیاد	زیاد	زیاد	3
	تاریخچه علم اخلاق اسلامی	زیاد	زیاد	متوسط	2/7
	رویکردهای مختلف در علم	متوسط	زیاد	کم	2
مبانی اخلاقی اسلامی	اهداف و موانع قرب	متوسط	زیاد	زیاد	2/7
	مراتب و درجات قرب به خدا	متوسط	کم	زیاد	2
	ابعاد وجود انسان	کم	متوسط	متوسط	1/7
	آزادی و اختیار	کم	زیاد	متوسط	2
فضایل و ردایلی اخلاقی	نقش عقیده و عمل در تکوین شخصیت	کم	زیاد	زیاد	2/7
	در رابطه با خدا (معنویت)	کم	کم	کم	1
	در رابطه با خود (اخلاق فردی)	متوسط	کم	متوسط	1/7
فضایل اخلاقی	در رابطه با دیگران (اخلاق اجتماعی)	زیاد	متوسط	متوسط	2/3
	محبت به خدا	کم	متوسط	کم	1/7
	توکل	زیاد	زیاد	زیاد	3
	قناعت	زیاد	زیاد	زیاد	3
	پادمرگ	متوسط	متوسط	متوسط	2
	تفکر	متوسط	زیاد	متوسط	2/3
	اخلاق	زیاد	کم	کم	1/7
ردایلی اخلاقی	دنياگرایی	زیاد	زیاد	زیاد	3
	پیروی از هوای نفس	زیاد	زیاد	زیاد	3
	غرور	زیاد	زیاد	زیاد	3
	خودفراموشی	زیاد	زیاد	زیاد	3
	آفات زبان	زیاد	زیاد	زیاد	3
میزان تناسب در کل	-	-	-	3	157
میانگین تناسب در کل	-	-	-	2/38	7/14

جدول 3، نتایج ارزیابی کیفی میزان همسویی سرفصلهای درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با اهداف درس را نشان می‌دهد. چنانکه ملاحظه می‌شود، همپوشی تمام سرفصلهای درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» در هدف ردایلی اخلاقی از نظر هر سه گروه، با اهداف این درس، در حد زیاد بوده و در خصوص همسویی سرفصلهای مربوط به هدف فضایل اخلاقی، با وجود تفاوت جزئی بین نقطه نظرات سه گروه، به استثنای کم بودن همسویی سرفصلها با محبت به خدا، در سایر موارد، وضعیت مطلوب بوده است. میزان همسویی سرفصلهای درسی مرتبط با فضایل و ردایلی اخلاقی، وضعیت در حد متوسط و کم ارزیابی شده و نشان می‌دهد در رابطه با خدا (معنویت) وضعیت همسویی در حد کم بوده است. در سایر سرفصلها

526 ♦ مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی 73

نیز بین سرفصلها و اهداف همسویی نسبتاً مناسبی وجود دارد. تحلیل کمی این ارزیابی، بیانگر این است که بر اساس میانگین نمرات به دست آمده از مجموع نظرات سه گروه (نمره 7/14 از 9) و میانگین کل (2/38) از 3، بین سرفصلها و اهداف درس اخلاق اسلامی 79/3 درصد همسویی وجود دارد و این همسویی، مطلوب و مناسب است. به عبارت دیگر؛ تحلیل نتایج مصاحبه با سه گروه برنامه‌ریزان، مدیران و کارشناسان، بیانگر این است که سرفصلهای تعیین شده برای درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» در پوشش نیازهای دانشجویان با مبانی و مفاهیم اخلاق اسلامی در حوزه فضایل و رذایل اخلاقی، به منظور کسب فضیلتها و پرهیز از رذیلتها، همسویی نسبتاً خوب و قابل قبولی دارد و اهداف مصوب این درس را تأمین می‌کند.

2. همخوانی محتوای انتخاب شده برای تدریس درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» توسط اساتید با سرفصلهای این درس

جدول 4: بررسی نرمال بودن توزیع نمرات سؤال دوم پژوهش از دیدگاه استادان

متغیر	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار آماره z	سطح معناداری
	33	33/30	7	0/811	0/527

طبق نتایج مندرج در جدول 4 ($z=0/811$ ، $p=0/527$)، می‌توان اطمینان داشت که نمرات دارای توزیع نرمال بوده‌اند که بیانگر امکان استفاده از آزمونهای پارامتری در تحلیل نتایج است.

جدول 5: آماره‌های استنباطی سؤال سوم پژوهش از دیدگاه استادان (آزمون تی تک‌نمونه‌ای)

نقطه حثی 30 =					
تی	درجه آزادی	معناداری (دو دامنه)	تفاوت میانگینها	فاصله اطمینان تفاوتها در سطح 95 درصد	
				پایین	بالا
2,708	32	0,011	3,30303	0,8186	5,7875

برای ارزیابی اینکه آیا میانگین نمرات نظرات استادان در مورد همخوانی محتوای انتخاب شده برای تدریس درس اخلاق اسلامی توسط اساتید با سرفصلهای این درس و اینکه آیا میانگین نمرات به طور معناداری با میانگین قابل قبول برای نظر استادان در جامعه (30) اختلاف دارد یا خیر، آزمون تی تک‌نمونه‌ای بر اساس نمرات پرسشنامه اجرا شد. میانگین نمونه، 33/30 و انحراف معیار آنها 7/00 بود که به طور معناداری با میانگین 30 اختلاف دارد: $t(32)=2/703$ ، $p=0/011$. بر اساس این نتایج، از دیدگاه استادان مورد مطالعه، همسویی محتوای انتخاب شده برای تدریس درس اخلاق اسلامی توسط اساتید با سرفصلهای این درس نسبتاً مطلوب است.

527 ♦ میزان همسویی محتوا با سرفصلها و اهداف برنامه درسی ...

برای پاسخ به دومین سؤال پژوهش، علاوه بر نظرخواهی از استادان درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» در قالب پرسشنامه، محتوای انتخاب شده توسط استادان برای تدریس نیز تحلیل شد که نتایج آن در جدول 6 آمده است.

جدول 6: وضعیت تناسب محتوای انتخاب شده برای تدریس درس اخلاق اسلامی توسط استادان با اهداف

فضایل و رذایل اخلاقی	مبانی اخلاق اسلامی						مفاهیم و کلیات			شماره صفحات	فصلهای کتاب		
	خودشناسی			هدف مندی زندگی انسان			رویکردهای مختلف در علم	تاریخچه علم اخلاق اسلامی	مفاهیم اهمیت جایگاه علم اخلاق اسلامی				
در رابطه با دیگران (اخلاق اجتماعی)				نقش عقیده و عمل در تکوین شخصیت	آزادی و اختیار	ابعاد وجود انسان				مهرآب و درجات قرب به خدا	عوامل و موانع قرب	*	*
در رابطه باخود (اخلاق فردی)			*				*				*	78-61	دوم
در رابطه با خدا (عبودیت)	*						*	*			*	96-79	سوم
				*								112-97	چهارم
	*											152-113	پنجم
		*						*				192-153	ششم
								*		*		226-193	هفتم
												244-227	هشتم

جدول 7: وضعیت تناسب محتوای انتخاب شده برای تدریس درس اخلاق اسلامی توسط استادان با اهداف

فصل	صفحه	فضایل اخلاقی						رذایل اخلاقی						
		محبت به خدا	توکل	قناعت	یاد مرگ	تفکر	اخلاق	موارد دیگر	دنیانگرایی	پیروی از هوای نفس	غرور	خود فراموشی	آفات زبان	موارد دیگر
اول	60-22													
دوم	78-61													
سوم	96-79													
چهارم	112-97													
پنجم	152-113									*				
ششم	192-153										*			
هفتم	226-193													
هشتم	244-227												*	

چنانکه در جدول 6 ملاحظه می‌شود، مفاهیم، اهمیت و جایگاه علم اخلاق اسلامی در فصلهای اول، دوم، سوم و هفتم مورد توجه محتوا قرار گرفته است. همچنین تاریخچه علم اخلاق اسلامی در فصل اول، و رویکردهای مختلف در علم اخلاق در فصل اول، ششم و هفتم آورده شده است. در خصوص مبانی اخلاق اسلامی، عوامل و موانع قرب الهی در فصل سوم و مراتب و درجات قرب الهی در فصل دوم و سوم ارائه شده است. این در حالی است که در خصوص ابعاد وجودی انسان و آزادی و اختیار در محتوای ارائه شده مطالبی نیامده است و به نقش عقیده و عمل در تکوین شخصیت، فقط در فصل چهارم پرداخته شده است.

در خصوص فضایل و رذایل اخلاقی در رابطه با خدا، در فصول دوم و ششم و فضایل و رذایل اخلاقی در رابطه با دیگران در فصول سوم و پنجم مطالبی ارائه شده؛ اما در مورد فضایل و رذایل اخلاقی در رابطه با خود، هیچ مطلبی آورده نشده است. از طرف دیگر، در مورد فضایل اخلاقی در موضوعات محبت به خدا، توکل، قناعت، یاد مرگ، تفکر، اخلاق و... هیچ مطلبی در محتوای مورد تدریس دیده نشد؛ اما در مورد رذایل اخلاقی، در فصل پنجم در مورد غرور، فصل ششم در مورد پیروی از هوای نفس و فصل هشتم در مورد آفات زبان مطالبی ارائه شده و در مورد دنیانگرایی و خودفراموشی مطالبی ارائه نشده است. تحلیل داده‌های جدول بیانگر این است که در مجموع از 22 سرفصل در قالب پنج هدف کلی، تعداد 11 مورد در محتوای مورد تدریس ارائه شده و 11 مورد نیز هیچ مطلبی ارائه نشده است. در مقابل، محتوای تدریس شده به موضوعاتی از جمله: اخلاق دانش‌اندوزی، فضایل اخلاقی در پژوهش، اخلاق معیشت، امر به معروف و نهی از منکر، اخلاق جنسی و ازدواج، حجاب، اخلاق سیاست و زمام‌داری، اخلاق مناظره و گفتگو در

529 **میزان همسویی محتوا با سرفصلها و اهداف برنامه درسی ...**

بخشهای زیادی از محتوا پرداخته شده که در سرفصل و اهداف درس دیده نشده و در سرفصل درس «آیین زندگی؛ اخلاق کاربردی» به آن پرداخته شده است. نتایج این بررسی در جدول 8 توصیف شده است.

جدول 8: ارزیابی اعضای گروه تحلیل محتوا از میزان تناسب محتوای انتخاب شده برای تدریس با اهداف سرفصلها

اهداف	میزان تناسب محتوا با اهداف و سرفصلها به درصد				سرفصلهای درسی
	ارزیاب اول	ارزیاب دوم	ارزیاب سوم	میانگین	
مفاهیم و کلیات	100	100	100	100	مفاهیم اهمیت جایگاه علم اخلاق
	90	80	100	90	تاریخچه علم اخلاق اسلامی
	97	100	90	100	رویکردهای مختلف در علم
مبانی اخلاق اسلامی	63	60	70	60	عوامل و موانع قرب
	68	60	70	75	مراتب و درجات قرب به خدا
	15	25	20	0	ابعاد وجود انسان
	10	10	10	10	آزادی و اختیار
هدمندی زندگی انسان	57	50	60	60	نقش عقیده و عمل در تکوین شخصیت
	65	50	75	70	در رابطه با خدا (معنویت)
فضایل و رذایل اخلاقی	10	5	10	15	در رابطه با خود (اخلاق فردی)
	62	60	61	65	در رابطه با دیگران (اخلاق اجتماعی)
	8	15	10	10	محبت به خدا
فضایل اخلاقی	5	5	5	5	توکل
	5	5	5	5	قناعت
	2	0	0	5	یادمرگ
	20	20	20	20	تفکر
	25	20	25	30	اخلاق
	25	25	20	30	دنیانگرایی
رذایل اخلاقی	36	30	40	40	پیروی از هوای نفس
	38	40	40	35	غرور
	0	0	0	0	خودفراموشی
	55	60	50	55	آفات زبان
	856	820	881	880	-
میانگین	39/9	37/3	40	40	-

نتایج جدول 8 نشان می‌دهد بر اساس میانگین نظرات، حدود 40 درصد محتوا با اهداف و سرفصلهای درس تناسب دارد. بیشترین تناسب در اهداف، مربوط به مفاهیم و کلیات با میانگین 96/6 و سپس فضایل و رذایل اخلاقی با میانگین 46/7 درصد و کمترین تناسب نیز مربوط به فضایل اخلاقی با میانگین حدود 11 درصد است. می‌توان چنین نتیجه گرفت که میزان تناسب محتوای انتخاب‌شده برای تدریس استادان با اهداف درس، بسیار پایین‌تر از انتظار است و استفاده از محتوای انتخاب‌شده استادان در تدریس درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» می‌تواند موجب مغفول ماندن مباحثی چون رذایل اخلاقی (دنیاهایی، پیروی از هوای نفس، غرور، خودفراموشی، ریا، آفات زبان و ...) و همچنین نارسایی مباحث مربوط به فضایل اخلاقی (محبت به خدا و اولیای الهی، توکل، قناعت، تفکر، اخلاص، خوف و رجا و...) شود.

هـ) بحث و نتیجه‌گیری

برنامه‌های درسی نه تنها در شکل دادن به هویت ملی هر جامعه‌ای نقش بسزایی دارد، بلکه با به کارگیری آبرمهارت‌هایی چون: خلاقیت، حل مسئله، شیوه تفکر و یاد دادن شیوه یادگیری، در ایجاد تراش هویتی و تمیز فرهنگ و سبک زندگی نیز بسیار تأثیرگذار است. سیاستگذاران نظام آموزش عالی پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، با اتخاذ تدابیری در صدد برآمدند تا فرهنگ و ارزشهای اسلامی و انقلابی را از طریق برنامه‌های درسی حمایتی، مانند دروس معارف اسلامی، در بین نسل جوان و آینده‌ساز نهادینه کنند و سبک زندگی اسلامی را در جامعه تحکیم بخشند. از جمله برنامه‌های درسی مهم و مؤثر در این فرایند، درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» بود که با ایجاد همخوانی بین سطوح سه‌گانه قصدشده، اجراشده و کسب شده، با توجه به سیر قهقراپی سقوط اخلاق و ارزشهای اخلاقی در عصر حاضر، می‌توانست در ارتقای اثرات تربیتی آن بسیار مفید باشد.

نتایج تحقیق حاضر با هدف ارزیابی میزان همسویی محتوای برنامه‌های درسی اجراشده «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با سرفصلها و اهداف قصدشده، برای سؤال اول در خصوص میزان همسویی سرفصلهای درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با اهداف آن، نشان داد از دیدگاه استادان، میزان همسویی سرفصلها با اهداف درس، نسبتاً مطلوب است. همچنین بررسی کیفی نظرات مصاحبه‌با سه گروه سه نفره از کارشناسان برنامه‌ریزی امور دفاتر نهاد نمایندگی مقام رهبری در دانشگاهها، مدیران گروههای آموزشی دروس معارف اسلامی و کارشناسان با سابقه درس اخلاق اسلامی، بیانگر همسویی مطلوب و مناسب بین سرفصلها و اهداف درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» است، که در سطح اطمینان 0,99 و خطای 0,01 تأیید شدند. با توجه به همخوانی نسبی نتایج ارزیابی کمی و کیفی می‌توان نتیجه گرفت که: میزان همسویی بین سرفصل درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با اهداف آن، نسبتاً مطلوب است.

531 ♦ میزان همسویی محتوا با سرفصلها و اهداف برنامه درسی ...

یافته‌ها برای سؤال دوم، مبنی بر میزان همخوانی محتوای انتخاب‌شده برای تدریس درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» توسط اساتید با سرفصلهای آن، بیانگر این بود که همسویی محتوای انتخاب‌شده برای تدریس این درس توسط اساتید با سرفصلهای آن، نسبتاً مطلوب است؛ ولی میزان تناسب محتوای انتخاب‌شده برای تدریس توسط استادان، با اهداف درس، بر اساس تحلیل محتوا، بسیار پایین‌تر از انتظار است. از مقایسه این دو می‌توان نتیجه گرفت که: میزان همخوانی محتوای انتخاب‌شده برای تدریس درس اخلاق اسلامی توسط استادان، با سرفصل این درس مطلوب نیست.

پیشنهادها

1. با توجه به نتایج حاصل از تحقیق، مبنی بر مطلوب بودن نسبی میزان همسویی بین سرفصل درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با اهداف آن، پیشنهاد می‌شود در راستای ارتقای میزان همسویی بین سرفصلها و اهداف این درس، علاوه بر نیازسنجی و تدوین و تصریح اهداف و پوشش مسائل روز و مستحدثه اخلاقی جامعه و به ویژه دانشگاهها، بازنگری اساسی در سرفصلهای درس با مشارکت استادان و کارشناسان برنامه‌ریزی درسی دروس معارف اسلامی انجام شود.

2. با توجه به نتایج حاصل از تحقیق، مبنی بر مطلوب نبودن میزان همخوانی محتوای انتخاب‌شده برای تدریس درس اخلاق اسلامی توسط استادان با سرفصل این درس، پیشنهاد می‌شود بر اساس سرفصلهای مصوب و با مشارکت استادان درس اخلاق اسلامی و متخصصان برنامه‌ریزی درسی و متناسب با اصول و معیارهای تدوین محتوای برنامه‌های درسی، محتوای مشخص تدوین و برای تدریس استادان معرفی شود. در واقع؛ بازاندیشی در خصوص طراحی و تدوین محتوای مناسب برای پوشش نیازهای متعدد، متحول و در حال تغییر برنامه درسی «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم»، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است تا بتواند با رویکردی جدید و مبتنی بر مباحث مستحدثه روز، به سؤالات و چالشهای اخلاقی رو به رشد و آسیب‌پذیر با درگیر کردن دانشجویان در یادگیری، ارزشهای اخلاقی را در بین آنان تحکیم بخشیده، موجبات تمیز ردیلتهای اخلاقی از فضیلتها را مهیا سازد.

3. با توجه به ناهمخوانی محتوای تدریس‌شده «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم» با سرفصلها، پیشنهاد می‌شود با توجه به رشد سریع و شتابان تغییرات علمی و فرهنگی در جوامع امروزی و ناتوانی در به‌روز رسانی محتوا مناسب با این تحولات و تأکید برنامه‌ریزان درسی بر یادگیری شیوه یادگیری، تفکر و حل مسئله در کلاسها، از طریق آشنایی فراگیران با عقاید مهم و روشهای تحقیق، به نظر می‌رسد الزامی شدن استفاده استادان از منابع و محتواهای مناسب با اهداف و سرفصلهای درسی به صورت یکنواخت در کنار

532 ♦ مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی 73

دادن فرصت مطالعه و طرح دیدگاههای دانشجویان در کلاس (فعالیت عملی)، شرایط را برای آموزش اثربخش مهیا خواهد ساخت.

4. به نظر می‌رسد الزامی شدن رعایت سرفصلهای مصوب و استفاده یکنواخت از منابع معرفی شده در کتاب «عناوین و سرفصلهای جدید دروس معارف اسلامی» برای تدریس درس «اخلاق اسلامی؛ مبانی و مفاهیم»، در افزایش اثربخشی این درس مؤثر خواهد بود و یقیناً نظارت مدیران محترم گروه معارف اسلامی بر عملی شدن آن، در تحقق اهداف متعالی درس، نقش مؤثری خواهد داشت.

منابع

- امیر تقوی، محمدعلی؛ مجید علی‌عسگری، نعمت‌اله موسی‌پور و غلامرضا حاج حسین‌نژاد (1391). «ارزشیابی سطوح سه‌گانه (قصد شده، اجرا شده و کسب شده) برنامه درسی دوره کارشناسی ارشد عملیات انتظامی». پژوهش‌های انتظام اجتماعی، سال چهارم، ش 1: 38-7.
- سیلور و الکساندر (1377). برنامه‌ریزی برای تدریس و یادگیری بهتر (ترجمه غلامرضا خوبی نژاد). مشهد، آستان قدس رضوی (1991).
- شریعتمداری، علی (1386). چند مبحث اساسی در برنامه‌ریزی درسی. تهران: سمت، چ دهم.
- فتحی واجارگاه، کوروش (1389). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: ایران زمین.
- فتحی واجارگاه، کوروش (1388). برنامه درسی به سوی هویت‌های جدید. تهران: آگاه.
- لوی، ای (1381). برنامه‌ریزی درسی و آموزشی مدارس. ترجمه فریده مشایخ. تهران: مدرسه.
- مجیدی، محمد رضا و ابوالقاسم فاتحی (1385). «سنجش نگرش دانشجویان نسبت به برنامه‌ریزی دروس معارف اسلامی». پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ش 41: 56-37.
- محمد پور، احمد و صادقی، رسول و رضایی، مهدی. (1389). روش‌های تحقیق ترکیبی به عنوان سومین جنبش روش شناختی با مبانی نظری و اصول عملی. جامعه‌شناسی کاربردی (مجله پژوهش علوم انسانی دانشگاه اصفهان)، دوره 21، ش 2 (38)، ص 100-77.
- معاونت امور دفاتر، اساتید و مبلغان نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها (1391). عناوین و سرفصلهای جدید دروس معارف اسلامی (مصوبه جلسه 542 مورخ 83/4/23 شورای عالی انقلاب فرهنگی). قم: دفتر نشر معارف، چ سوم.
- مهر محمدی، محمود (1381). برنامه‌ریزی درسی: نظرها، رویکردها و چشم‌اندازها. مشهد: آستان قدس رضوی.
- مهر محمدی، محمود (1392). «بازشناسی و ارزیابی نظریه‌های ناظر به آموزش مؤثر ارزشها با تأکید بر سنین کودکی؛ رهیافتی میان‌رشته‌ای». نوآوری‌های آموزشی، سال یازدهم، ش 46: 97-79.
- معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی (1388). آیین زندگی (اخلاق کاربردی). نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها. قم: دفتر نشر معارف.
- Amir Taghavi, M.A.; M. Ali Asgari, N. Mousapour & Gh. Haj Hossein Nezhad (2012). "Evaluation of the Three Levels (Intended, Implemented, and Earned) Program Postgraduate Course in Police Operations". *Research Quarterly Social Discipline*, Fourth year, No. 1: 7-38.
- Dave, R. C. (1993). Curriculum Improvement. Boston: Allyn & Bacon .
- Research Deputy of Islamic Educational University (2009). Rituals (Applied Ethics). **The institution of the Supreme Leader's Representation at the Universities**. Qom: Office of the Publishing House.
- Deputy Offices, Teachers and Missionaries Representing the Supreme Leader of the University (2012). **Titles and New Guidelines of Islamic Studies**

- Courses** (Act 542 Dated 23 Meeting. 4. 83 the Supreme Council of Cultural Revolution). Qom: Nashre Maaref Publications Office (Third Edition).
- Fathi Vajargah, K. (2009). **Curriculum to New Identities**. Tehran: Agah Publications.
 - Fathi Vajargah, K. (2010). **Principles of Curriculum Planning**. Tehran: Iranzamin Publications.
 - Klien, M.F (1991). **“A Conceptual Frame Work for Curriculum Decision Making”**. In the *Politics of Curriculum Decision Making*. M.F. Llied (ED).
 - Levi, A. (2002). **Curriculum and School Education**. Translation: Farideh Mashayekh. Tehran: School Publications.
 - Majidi, M.R. & A. Fatehi (2006). **“Evaluating Students' Attitudes toward Islamic Education Lessons Planning”**. *Research and Higher Education*, No. 41: 37-56.
 - Mehr Mohammadi, Mahmoud (2002). **Curriculum: Views, Approaches and Perspectives**. Mashhad, Razavi.
 - Mehr Mohammadi, Mahmoud (2013). **“Determination and Recognition of the Capacity of Theories Concerning the Teaching of Values in Education, in Terms of Effectiveness”**. *Journal of Educational Innovations*, Year XI, 46: 79-97.
 - Saylor, John Galen and Alexander, William Morvin (1998) **Curriculum planning for better teaching and learning**. Translated into Persian by gholamreza khoee nezhad, Mashhad: Astane ghodse razavi
 - Shariatmadari, A. (2007). **Some Major Topic in Curriculum Development**. Tehran: Samt Publications, Tenth Edition.

